

Analyzing the layers of effectiveness of faculty members

Maryam Baradaran Haghiri¹ *, Mahsa Karimi²

پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۱۱/۰۹

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۹/۱۶

Accepted Date: 2026/01/29

Received Date: 2024/12/06

Abstract

The purpose of this research was to analyze the layers of effectiveness of faculty members. Because faculty members, through their relationship with students as human-social capital and value-creating colleagues, can affect the perception, feelings, and lifestyle of students in addition to knowledge. The layers of effectiveness in this research are the attitude, value, knowledge, character, and action of faculty members in their professional affairs and in relation to students.

To answer the research question of what are the layers of effectiveness (attitude, value, knowledge, character, and action) of effective faculty members? A qualitative method and content analysis strategy were chosen. To collect data, 17 faculty members who were introduced as effective professors by colleagues and students were interviewed as participants in semi-structured in-depth interviews until saturation. Then, the data from the interviews conducted with Atlas Ti software were coded and categorized and analyzed at the levels of concepts, subcategories, and categories.

The findings of the study show that the effectiveness of faculty members in the university is as follows: a) In this study, attitude was categorized into 4 subcategories: attitude towards students, attitude towards society, attitude towards self, and commitment to ethics. Based on the findings, an effective professor is someone who respects and values students, feels valuable in them, and pays attention to their concerns and needs while paying attention to the differences of students. Because he has a paternal and maternal view of his students, he feels sympathy and provides guidance and assistance when facing their problems. Such an effective professor also considers himself responsible for society and always prefers collective needs over his own individual needs and seeks to help not only his colleagues but also the society. He provides guidance and advice to officials and decision-makers in his field of expertise, in order to influence society and reduce some of its problems with a scientific method. He is also responsible for himself and considers himself obligated to continuously update his knowledge and make this knowledge available to others. In addition to teaching the course material, he reminds students of educational and

¹ . Assistant Professor, Department of Education, Imam Sadeq University, Tehran, Iran.

* Corresponding Author

Email: baradaran@isu.ac.ir

² . PHD student in Distance learning planning, Department of Education, Payam Noor University, Tehran, Iran.

ethical points in an eloquent and pleasant language. An effective professor is sensitive to issues, and sensitivity has a wide range that includes issues surrounding society, sometimes the region, the international sphere, local issues, environmental issues, and even individual changes in students. An effective professor has a moral commitment and considers himself responsible for the well-being and perfection of the student and considers himself accountable for this sense of responsibility.

B) The category of values; In this research, values have 2 subcategories: belief values and professional values, and the most attention of the participants in the field of values was paid to the belief values of the professors. According to the findings, an effective teacher, in addition to being in control of his or her own desires, has a coherent intellectual framework, adheres to professional principles, and is always careful about his or her actions and words. He or she is also committed to God, those around him or her, the environment, and his or her community, and values humans and the environment.

c) Knowledge category; In this study, knowledge was classified into 3 subcategories: specialized knowledge, professional ethics knowledge, and educational sciences knowledge. The participants paid most attention to the specialized knowledge subcategory in this category. Based on the findings, an effective professor in educating students is someone who has complete knowledge of his/her specialized and educational field (in terms of knowledge and knowledge of institutions, experts, and leading theories) and is also not oblivious to other knowledge. Also, knowledge and science are institutionalized in the professor and he/she can apply it in life and problem solving. In order to better present knowledge to students and educate them, he/she also has knowledge of educational sciences and, in order to be aware of professional ethics, he/she considers it in his/her teaching. d) Character category; In this study, character was classified into 3 subcategories: behavioral characteristics, psychological characteristics, and ethical characteristics. In this category, the participants paid most attention to the behavioral characteristics subcategory. Based on the findings, it is appropriate that an effective professor should have characteristics such as being trustworthy, organized, creative, patient, organized, fair, moderate, conscientious, responsible, open to criticism, and positive thinking so that he can be a good role model for students and that students will accept such a person. This professor should also have high self-awareness and self-knowledge and behave honestly towards others, and his actions should be consistent with his words. An effective professor, in addition to being interested in learning and developing himself, is also interested in teaching and research and is eager to communicate with students. Belief in the trustworthiness of knowledge in the eyes of the teacher and acceptance of scientific authority, if accompanied by belief in God and reliance on supernatural power, the effect of the unseen on piety gives the teacher a different boldness in carrying out his professional responsibility, which not only frees him from merely paying attention to professional issues and career expediency, but also directs his horizon to a transcendental future based on transcendental needs and expands the

scope of happiness. This scope, with regard to the recognition of blessings and gratitude based on the creation of his own responsibility, encompasses creation, the Creator, and nature, and considers not only materiality and physicality but also the spirit and meaning. He is a logical and humane analyst who is open to criticism and opens the way for criticism of others. Therefore, he tramples on narcissism and pride and avoids prejudice.

e) The category of action; In this study, action was classified into 5 subcategories: communication skills, student development skills, cognitive skills, teaching skills, and verbal skills. Based on the findings, an effective professor should also have effective communication skills. This communication can be with himself, with the creator, and with the creator. He should be able to have continuous and friendly communication with the student so that the student can easily share his problems with his professor. In addition to communicating with the student, he should also be in touch with the university and the community. He should devote a large part of his time to the student and not hesitate to provide guidance and advice to the student. He should strengthen self-confidence, self-belief, and patriotic spirit in the student. He should provide conditions for the student to become familiar with social issues and help the student solve these problems. He should transfer all the experiences that can be useful to the student to him at appropriate times. In addition to communication, he should also have a series of skills such as reasoning skills, conflict management, teaching, and art of expression so that he can carry out the teaching process and educate the students as best as possible.

Keywords: Layers of effectiveness, faculty members, university professor

واکاوی لایه‌های اثربخشی اعضای هیئت علمی

مریم برادران حقیر^۱ *، مهسا کریمی^۲

چکیده

هدف: هدف این پژوهش واکاوی لایه‌های اثربخشی اعضای هیئت علمی بوده است. چرا که اعضای هیئت علمی به واسطه ارتباط با دانشجویان به عنوان سرمایه‌های انسانی-اجتماعی و همکاران ارزش آفرین می‌توانند علاوه بر دانش، بر ادراک، احساس و شیوه زیست دانشجویان اثر بگذارند. منظور از لایه‌های اثربخشی در این پژوهش، نگرش، ارزش، دانش، منش و کنش اعضای هیئت علمی در امور حرفه‌ای خویش و در نسبت با دانشجویان است.

روش: برای انجام پژوهش روش کیفی و راهبرد تحلیل مضمون انتخاب شد. برای جمع‌آوری داده با ۱۷ نفر از اعضای هیئت علمی که توسط همکاران و دانشجویان استاد اثربخش معرفی شدند، به عنوان مشارکت‌کننده مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته تا حد اشباع صورت گرفت. سپس داده‌های حاصل از مصاحبه‌های پیاده شده با نرم‌افزار Atlas Ti کدگذاری و در سطوح مفاهیم، زیرمقولات و مقولات دسته‌بندی و تحلیل شدند.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد اثربخشی اعضای هیئت علمی در دانشگاه بر اساس ۱- نگرش استاد نسبت به خود، دانشجوی، جامعه و تعهد اخلاقی، ۲- ارزش‌های اعتقادی و حرفه‌ای، ۳- دانش تخصصی، اخلاق حرفه‌ای و علوم تربیتی، ۴- منش استاد یعنی ویژگی‌های اخلاقی، رفتاری و روانشناختی او و ۵- کنش استاد در نسبت با پرورش دانشجو، برقراری ارتباط مؤثر، مهارت‌های تدریس، کلامی و شناختی قابل لایه‌بندی است. بر اساس فراوانی و تأکید مشارکت‌کنندگان چنین به نظر می‌رسد که نگرش نسبت به دانشجو، ارزش‌های اعتقادی و حرفه‌ای، داشتن دانش تخصصی، ویژگی‌های رفتاری، توجه به پرورش دانشجو و مهارت برقراری ارتباط مؤثر از اهمیت بیشتری برخوردار است. همچنین نگرش می‌تواند جهت‌دهنده سایر مقوله‌ها باشد و باور توحیدی ارزش افزوده‌ای در مسیر حرکت استاد باشد که پایبندی به تعهد اخلاقی را تضمین کند و افقی بلند و عمقی متفاوت به ارزش‌های او ببخشد.

کلیدواژه‌ها: لایه‌های اثربخشی، اعضای هیئت علمی، استاد دانشگاه.

مقدمه

^۱ عضو هیئت علمی، گروه معارف اسلامی و علوم تربیتی، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران.

Email: baradaran@isu.ac.ir

* (نویسنده مسئول):

^۲ دانشجوی دکتری گروه علوم تربیتی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

کتاب «ویژگی‌های اساتید برتر» حاصل پژوهشی در دهه ۱۹۹۰ در دانشگاه سیراکیوس است که در پی پاسخگویی به این سؤال است: اساتدان برتر چه می‌کنند. منظور محقق از استاد برتر استادانی است که موفقیت چشمگیری در کمک به دانشجویان برای رسیدن به اهداف آموزشی و پرورشی داشته‌اند و زندگی آنها را تحت تأثیر قرار داده‌اند. در این پژوهش اکتشافی، محقق پس از شناسایی اساتدان برتر، برای کنکاش ویژگی‌های آنها، از مشاهده کلاس و آزمایشگاه، ضبط تصویری، مکالمات طولانی با استاد و دانشجویان، بررسی برنامه درسی و امتحان‌ها، بررسی برگه‌های کار و تکالیف، سخنرانی و کنفرانس‌ها، توجه به برخی از کارهای دانشجویان نمونه، گفتگوهای گروهی و تجزیه و تحلیل تدریس و فلسفه آن توسط مدرس استفاده کرده است. بخشی از ویژگی‌های اساتدان برتر حاصل این پژوهش عمیق چنین است: آنها بدون استثنا موضوعات مورد تدریس خود را بسیار خوب می‌دانند، اغلب در زمینه‌های دیگر هم مطالعه می‌کنند، می‌دانند چگونه مفاهیم پیچیده را ساده و روشن کنند، دارای اندیشه فراشناختی هستند، درباره یادگیری انسان به درکی رسیده‌اند، از دانشجویان خود انتظار «بیشتری» دارند، به دانشجویان خود اعتماد زیادی دارند، دارای برنامه نظام‌مند هستند، با ضعف‌ها و شکست‌های خود مواجه می‌شوند و به همین دلیل موفقیت برایشان لذت‌بخش است، از تعهدی قوی نسبت به جامعه دانشگاهی (نه فقط موفقیت شخصی خود) برخوردارند، خودیادگیرنده هستند (Bean, 2004) و یافته‌های ارزشمند دیگری که نشان از نوعی معرفت و مهارت‌های برخاسته از انگیزه درونی دارد. به تعبیر نویسنده شناخت اندیشه، ارزش‌ها و مفاهیمی که در پس‌شاهکار آموزشی این اساتدان نهفته است، به سایر اساتدان کمک می‌کند آنها را درک کنند و پس از هضم، بیاموزند و خود را تطبیق دهند.

این امر مؤید این دیدگاه است که باید به مسئله معلمی جور دیگری نگریست؛ مسئله معلمی امروزه «درد از هم گسیختگی»^۱ است؛ از هم گسیختگی میان دانشجویان و معلمان و قلب‌هایشان، درگیری معلمان و دانشجویان برای کسب نمره، درجه و رتبه و دیگر معیارهای کمی و تأکید افراطی بر مهارت‌های بازارپسند و تجاری و درگیری با سازمان رسمی آموزش، مانع از آن شده که معلمان و دانشجویان و کارکنان نظام آموزشی بتوانند با وجود انسانی‌شان در کنار یادگیری و یاددهی فعالیت کنند (Palmer, 2017)؛ این دغدغه‌ای است که نویسنده کتاب «شهامت تدریس» مطرح می‌کند. در دنیای دانشگاهی آنجا که سخن از رسالت اعضای هیئت علمی است مدام درباره وظایف سخن گفته می‌شود و رضایت دانشجو با این رویکرد ارزیابی می‌شود. در سطح بالای چنین رسالتی سخن این است که «اعضای هیئت علمی نه فقط وظیفه یاری دادن به دانشجویان برای خلق دانش را برعهده دارند بلکه وظیفه دارند برای ایجاد بینش در دانشجویان و پرورش مهارت‌های حرفه‌ای، آنها را یاری رسانند» (Ahanchian & Soleimani, 2023). اما اگر دانشجو را «همکار ارزش‌آفرین»^۲ بپذیریم (Vargo & Lusch, 2004; 2006)، ارتباط بین استاد و دانشجو معنایی دیگر می‌یابد و اثربخشی استاد با تأمل بیشتری واکاوی می‌شود. اثربخشی قوی‌ترین تأثیر مثبتی است که یک عضو هیئت علمی/معلم می‌تواند بر عملکرد و تجربیات دانشجویان داشته باشد (Namukasa, 2025)؛ عملکرد و تجربیاتی که آینده او را تحت تأثیر قرار می‌دهد. استاد اثربخش نیازهای علمی و پرورشی

¹ Pain of disconnection

² co-creators of value

دانشجویان را توأمان برطرف می‌کند (Talebzade Shoshtari, Khamesan, Pourshafei, 2017) و در این اثربخشی که مبنای آن ارتباط و تعامل مؤثر است، شخصیت استاد عامل هیجانی^۱ و حیاتی است (Gruber, Reppel & Voss, 2010). استادان اثربخش مربیانی هستند که در راستای انتقال دانش، توانایی تعمق و تغییر در ساحت‌های شناختی، عاطفی و عملکردی دانشجویان را در جهت اهداف متعالی دارند؛ امری که شاید بتوان از آن با عنوان یادگیری عمیق یاد کرد (Dialameh, 2019).

از آنجاکه اعضای هیئت علمی افرادی بالغ، خودیادگیرنده و دارای مهارت خودتنظیمی هستند، به‌علاوه چون «عمل دال بر فرآیندی از معرفت است» (Bourdieu, 2017)، آگاهی از لایه‌های اثربخشی می‌تواند آنها را در خودارزیابی و خودانتقادی یاری رساند، کیفیت زندگی حرفه‌ای و بالندگی اعضای هیئت علمی، تربیت دانشجویان شایسته و تعالی آموزش عالی را به دنبال داشته باشد.

در ادامه گزارشی از بررسی پیشینه پژوهش‌های ده سال (۲۰۱۴-۲۰۲۵) ارائه می‌شود. پژوهش «تحلیل و ارائه مؤلفه‌های استاد اثربخش در تربیت معلمان با رویکرد گراند تئوری» نشان می‌دهد اثربخشی استادان به سه دسته عوامل اصلی وابسته است: ۱- عوامل علی شامل ویژگی‌های شخصیتی، تسلط علمی، مهارت‌های تدریس و مدیریت کلاس، ۲- عوامل زمینه‌ای که به تعامل مثبت با دانشجومعلم، شناخت نیازهای آنان و ابعاد روانشناختی یادگیری، پویا اشاره دارد و ۳- عوامل مداخله‌گر نظیر نوآوری در روش‌های تدریس، ارائه بازخورد سازنده و مسئولیت‌پذیری استادان. یعنی استادان اثربخش با طراحی برنامه‌های آموزشی مبتنی بر نیازهای دانشجومعلم، ایجاد انگیزه در یادگیری و توانمندسازی آنان، زمینه را برای ارتقای شایستگی‌های حرفه‌ای و آماده‌سازی دانشجومعلم برای ورود به حرفه معلمی فراهم می‌کنند. مقوله مرکزی این پژوهش تحت عنوان «تدریس همه‌جانبه و توانمندساز» شناسایی شده است (Solimannejad, 2025). مطالعه «تبیین ویژگی‌های یک استاد خوب: یک مطالعه کیفی براساس دیدگاه دانشجویان دندانبزشکی» ویژگی‌های استاد خوب تحت ۳ مضمون اصلی: ویژگی‌های فردی، ویژگی‌های علمی و ویژگی‌های حرفه‌ای دسته‌بندی شده‌اند. در مضامین فرعی بیشتر دانشجویان بر خصوصیاتمانند بیان شیوا و رسا، اشتیاق به تدریس و تسلط استاد به موضوع تدریس تأکید کرده‌اند. براساس درک و تجارب دانشجویان شرکت‌کننده در این مطالعه استاد خوب استادی است که ویژگی‌های فردی، علمی و حرفه‌ای را توأم و در تعامل با هم دارا باشد (Roustaeizade Shooroki, Foroutan-Eghlidi, Owlia, 2023).

در مقاله «تبیین نقش اخلاق حرفه‌ای تدریس در نیت وفاداری دانشجویان و ارزش برند» ویژگی‌های شخصیتی، تسلط بر محتوا و شیوه‌های تدریس، شناخت ابعاد یادگیرنده، ارزشیابی استاندارد و رعایت قوانین و مقررات آموزشی را مؤثر یافته‌اند (Mohammadi, Youzbashi, & Eskandar 2023). یافته‌های پژوهش «عوامل تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان بر مبنای روش بنیادبخشی نظریه» در سه بخش عوامل زمینه‌ای (امکانات دانشگاهی، برنامه‌ریزی آموزش و جو هم‌کلاسی‌ها)، موجبات علی (نقش استاد و نقش دانشجو) و پیامدها (تحول منش دانشجو) عوامل تدریس اثربخش را شناسایی و در قالب مدلی نظری ارائه داده است. در این پژوهش «جذب دانشجو» مقوله مرکزی تدریس اثربخش و عوامل مؤثر در تدریس

¹ Excitement

اثربخش به ترتیب اولویت روش‌های نوین تدریس، ارتباط استاد و دانشجو، تکالیف کلاسی، توان‌مندی علمی و جذب دانشجو هستند. سه عامل عمده‌ای که به تدریس غیراثربخش منجر می‌شوند تدریس سنتی، تعداد زیاد دانشجویان و عدم تخصص اساتید می‌باشند. براساس یافته‌ها، راهکارهای تدریس اثربخش در آموزش عالی در ۷ بخش شامل ویژگی‌های فردی، استفاده از تکنولوژی و شیوه‌های متنوع تدریس، نظارت و ارزشیابی، راهنمایی و ایجاد انگیزه، ارتباط استاد و دانشجو، مدیریت کلاس و برنامه‌ریزی آموزش، و امکانات آموزشی و رفاهی ارائه شده است (Mehrabiniya, Khamesan, Ayati, 2022).

نتیجه مطالعه مروری «بررسی ویژگی‌های اساتید اثربخش از دیدگاه دانشجویان: مرور سیستماتیک و متاآنالیز» ویژگی‌های استاد مؤثر از دیدگاه دانشجویان در ۶ حیطه ارائه داده است: ویژگی‌های فردی و ظاهری (۲۱ مطالعه)، ارتباط مؤثر (۱۹ مطالعه)، مهارت‌های تدریس (۱۹ مطالعه)، دانش پژوهی (۱۴ مطالعه)، ارزشیابی دانشجویان (۶ مطالعه) و رعایت قوانین آموزشی (۴ مطالعه). در این میان ویژگی شخصیتی استاد شامل داشتن اخلاق خوب، نظم و انضباط (وقت شناسی)، آراستگی ظاهر، اعتماد به نفس، به‌روز بودن علمی و علاقه به تدریس از مهمترین ویژگی‌های فردی اساتید از دیدگاه دانشجویان در مطالعات بررسی شده است (Bijani and etal, 2020). در مقاله «مقایسه مؤلفه‌های تدریس اثربخش اعضای هیأت علمی و مدرسان مدعو از دیدگاه دانشجویان دانشگاه مازندران» اثربخشی تدریس بین اعضای هیئت علمی و مدرسان مدعو به روش پیمایشی توسط دانشجویان ترم شش به بعد هشت رشته تحصیلی در چهار دانشکده علوم پایه، علوم انسانی، هنر و معماری و الهیات دانشگاه مازندران مورد ارزیابی قرار گرفته است. متغیرهای حفظ شخصیت دانشجو، شخصیت فردی، قدرت ارتباط، حس مسئولیت‌پذیری و دانش پژوهی از مؤلفه‌های مورد ارزیابی است که تفاوت معناداری بین دو گروه اساتید مدعو و هیأت علمی و مبتنی بر رشته‌ها وجود دارد (Mirarab Rozi, HajiTabar, Jafari, 2018). در پژوهش «اسنادهای استادان موفق در تدریس اثربخش بر مبنای روش بنیاد بخشی نظریه» بر پایه نتایج، توانایی استاد در انتقال توانمندی‌ها و ویژگی‌های خود به دانشجویان در تدریس اثربخش نقش اساسی دارد (Talebzade Shoshtari, Khamesan, 2017). پژوهشی با عنوان «ویژگی‌های اخلاقی و حرفه‌ای استاد ایده‌آل از دیدگاه دانشجویان پرستاری: مطالعه کیفی» با رویکرد تحلیل محتوا در دانشگاه علوم پزشکی استان لرستان انجام گرفت. در این بررسی پنج مفهوم ساختاری پدیدار شد که شامل توانمندی علمی، حرفه‌ای بودن در تدریس، ویژگی‌های فردی، الگو بودن، اخلاق حرفه‌ای پرستاری بود. از نظر دانشجویان استاد ایده‌آل استادی عالم است که علاوه بر مشخصات برجسته اخلاقی، مدیری است که از دانشجویان به خوبی حمایت می‌کند، نسبت به جامعه و کشورش متعهد است و در همان حال حرفه پرستاری را به خوبی رعایت می‌کند (Salarvandi and etal, 2015). پژوهش «بررسی مقایسه نظرات استادان و دانشجویان در خصوص ویژگی‌های استاد مطلوب در آموزش عالی» نشان می‌دهد هرچند ویژگی‌های مستخرج استاد ایده‌آل از نظر استاد و دانشجو مشابه است (دانش پژوهی، مهارت‌های آموزشی، مهارت‌های ارتباطی، ویژگی‌های فردی، عاطفی، اخلاقی و رعایت قوانین و مقررات) اما اولویت بندی این ویژگی‌ها در نزد ایشان متفاوت است. بر اساس نتایج این پژوهش توافق هر دو گروه بر اهمیت دانش پژوهی است اما در مواردی مانند رعایت قوانین و

مقررات دانشجویان این ویژگی را در اولویت آخر و استادان در اولویت سوم اهمیت قرار داده‌اند (Rahravan, Samadi, Mehran, 2014).

با مرور پژوهش‌های انجام شده توجه به ویژگی‌های دانشی، عاطفی-اخلاقی و مهارتی در سطح فردی و میان فردی با تأکید بر تدریس مورد توجه قرار گرفته است. بدیهی است ۱- بیشترین تعامل استاد با دانشجو در کلاس درس و در حین تدریس رخ می‌دهد ۲- حتی اگر دانشجو در فرآیند پژوهش در تعامل با استاد باشد، باز هم نقش آموزشی استاد مطرح است. این امر در سایر فعالیت‌ها در نسبت استاد و دانشجو در آموزش عالی مطرح است. منظور از آموزش جدا کردن نقش تربیت نیست و همانطور که در پژوهش‌ها پیداست، استاد در حین آموزش، چه رسمی و چه غیررسمی، مدام در حال تبادل پیام‌هایی است که در تربیت و پرورش سایر ابعاد دانشجو اثرگذار خواهد بود. با این حال در پژوهش‌ها به لایه‌های پنهان مانند نگرش‌ها و ارزش‌ها، یعنی بُعد درون فردی که پشتوانه رفتار و کنش است، کمتر توجه شده است. به جز پژوهش دیالمه (Dialameh 2019) که به لایه‌های اثربخشی (از نگرش تا کنش) استادان دانشگاهی پرداخته است، پژوهش دیگری با این رویکرد یافت نشد. بنابراین پژوهش حاضر از مدل لایه‌های اثربخشی موجود در پژوهش نامبرده که لازمه تحقق شایستگی است الهام گرفته، سپس به شیوه اکتشافی و در میدان عمل پس از شناسایی استادان اثربخش، ویژگی لایه‌های اثربخشی ایشان را واکاوی کرده است.

روش شناسی پژوهش

بر اساس مدل پیاز پژوهش؛ این پژوهش در پارادایم تفسیری قرار دارد. از حیث هدف کاربردی و از حیث رویکرد، قیاسی-استقرایی است؛ به این معنی که ابتدا پژوهش در پی یافتن لایه‌های اثربخشی یعنی نگرش، ارزش، دانش، منش و کنش بود (قیاسی). اما برای دستیابی به این هدف و جمع‌آوری داده از مشارکت‌کنندگان در میدان دانشگاه بهره برد (استقرایی). راهبرد انتخابی برای انجام پژوهش تحلیل مضمون و روش پژوهش کیفی بود. در بازه زمانی تک مقطعی، روند جمع‌آوری و تحلیل داده مبتنی بر مصاحبه عمیق نیمه ساختاریافته انتخاب شد که پس از پیاده‌سازی تحلیل و در سه مرحله مفاهیم، زیرمقولات و مقولات کدگذاری شدند. در فرآیند تحلیل از نرم افزار اطلس تی بهره استفاده شد. مشارکت‌کنندگان در مرحله جمع‌آوری داده ۱۷ نفر از اعضای هیئت علمی (۷ نفر زن و ۱۰ نفر مرد) در رشته‌های مختلف (قابل مشاهده در جدول ۱) بودند که هدفمند و به شیوه گلوله برفی از دانشگاه‌های مختلف انتخاب شدند.

جدول ۱: مشخصات اعضای هیئت علمی در استخراج ویژگی استادان اثربخش

کد	جنسیت	رشته تحصیلی	دانشگاه	مدت مصاحبه
۱م	زن	مدیریت آموزشی	امام صادق	۴۵
۲م	زن	مطالعات زنان	امام صادق	۴۰
۳م	زن	ادبیات عربی	الزهرا	۴۵
۴م	مرد	برنامه‌ریزی درسی	تربیت مدرس	۴۵

مدت مصاحبه	دانشگاه	رشته تحصیلی	جنسیت	کد
۶۰	تهران	جغرافیا	مرد	۵م
۶۰	تربیت مدرس	تاریخ	زن	۶م
۴۵	تهران	روانشناسی	مرد	۷م
۵۵	تهران	ادبیات	مرد	۸م
۶۰	تهران	زیست‌شناسی	زن	۹م
۸۸	الزهر	روانشناسی تربیتی	زن	۱۰م
۶۵	علامه طباطبایی	محیط زیست	مرد	۱۱م
۴۶	علامه طباطبایی	اقتصاد	مرد	۱۲م
۶۰	تهران	مدیریت آموزشی	مرد	۱۳م
۳۳	علامه طباطبایی	مدیریت دولتی	زن	۱۴م
۶۰	تهران	تاریخ	مرد	۱۵م
۶۰	تهران	مهندسی برق	مرد	۱۶م
۵۰	تهران	مهندسی صنایع	مرد	۱۷م

روش گلوله برفی به این معنی استفاده شد که مشارکت‌کنندگان بر اساس اعلام نظر دانشجویان و سایر همکاران، به عنوان استادان اثربخش معرفی می‌شدند. پس از اعلام رضایت، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با مشارکت‌کنندگان انجام شد و تلاش شد در ضمن مصاحبه اثربخشی استادان در نسبت با خود و همکاران دیگری که از چنین ویژگی برخوردارند واکاوی شود. مصاحبه‌ها ضبط و به دقت پیاده شدند. سپس با کمک نرم‌افزار Atlas Ti در پنج مقوله نگرش، ارزش، دانش، منش و کنش مورد تحلیل قرار گرفتند. طی مصاحبه‌ها برای اطمینان از درک درست آنچه بیان می‌شود، درک محقق از گزاره‌ها با مشارکت‌کنندگان در میان گذاشته می‌شدند و اعتبار آن مورد ارزیابی قرار می‌گرفتند. از پیچیدگی‌های تحلیل، تفکیک بین شواهد در لایه‌های مختلف بود که در رفت‌وبرگشت و دریافت نظرات استادان و داوران پژوهش تا حد ممکن دقت رعایت شد.

یافته‌ها

مفاهیم به دست آمده در هریک از مقوله‌های نگرش، ارزش، دانش، منش و کنش در ادامه ارائه شده‌اند. الف) مقوله نگرش: نتیجه تحلیل مصاحبه‌ها در مقوله نگرش در جدول ۲ نشان داده شده است. این مقوله در ۳۹ مفهوم و ۴ زیرمقوله دسته بندی شده است.

جدول ۲: مفاهیم و زیرمقوله‌های مقوله‌های نگرش استادان اثربخش

مقوله	زیرمقوله	مفاهیم	کد مصاحبه‌ها
نگرش نسبت به دانشجو	نگرش نسبت به دانشجو	احترام گذاشتن به دانشجویان، ارزش قائل شدن به اراده دانشجویان، پیگیری امور دانشجویان، تفاوت قائل نشدن میان دانشجویان، توجه به استعدادها، دانشجویان، توجه به خلاقیت دانشجویان، توجه به مسئولیت خود نسبت به دانشجویان، توجه به نظرات دانشجویان، توجه به نیازهای در حال تغییر دانشجویان، توجه به نیازهای غیردرسی دانشجویان، خیرخواه نسبت به دانشجویان، درک تفاوت‌های دانشجویان، درک کردن موقعیت دانشجویان، دغدغه‌مندی نسبت به دانشجویان، همدردی با مشکل دانشجویان، کمک به حل مشکل دانشجویان، نگاه پدران/مادران به دانشجویان، همراهی با دانشجویان	م ۱، م ۲، م ۳، م ۴، م ۵، م ۶، م ۹، م ۱۰، م ۱۳، م ۱۴، م ۱۵، م ۱۶، م ۱۷
		احترام به دیگران، ارائه خدمت به جامعه، مقدم دانستن مصلحت جمع بر فردی، توجه به مسئولیت اجتماعی خود، خدمت به مردم، کمک به تحقق هدف‌های سازمانی، تلاش برای تاثیرگذاری در جامعه، کمک به حل مسائل جامعه، حس همدردی با مشکلات جامعه، ایفای نقش در تصمیم‌سازی، ارائه راهنمایی و مشاوره به مسئولان، کمک به همکاران	م ۱، م ۲، م ۴، م ۵، م ۶، م ۹، م ۱۰، م ۱۱، م ۱۴، م ۱۵، م ۱۷
		به روز کردن دانش خود، خودگشودگی در رفتار، در اختیار گذاشتن دانش، راضی از خود، علاقه به حوزه تخصصی خود، تلاش در جهت اصلاح نقاط ضعف	م ۱، م ۲، م ۳، م ۴، م ۸، م ۱۰
		بیان نکات اخلاقی، بیان نکات تربیتی، توجه به کرامت انسانی	م ۱، م ۳، م ۵، م ۶، م ۱۵

زیرمقوله‌های شناسایی شده در مقوله نگرش استادان اثربخش عبارت بودند از: نگرش نسبت به دانشجو، نگرش نسبت به جامعه، نگرش نسبت به خود، تعهد به اخلاق. با توجه مصاحبه‌ها و تحلیل آن‌ها بیشترین توجه مشارکت‌کنندگان به زیرمقوله نگرش نسبت به دانشجو بوده است. لذا این زیرمقوله از اهمیت بیشتری برخوردار است.

شواهدی در خصوص زیرمقوله‌ها و مقوله نگرش حاکی از آن است که استاد اثربخش تعهد اخلاقی دارد و خود را در جهت خیر و کمال دانشجو مسئول می‌داند و در قبال این احساس مسئولیت، خود را پاسخگو می‌شناسد. گویا استاد اثربخش در راستای وظیفه تربیتی خود، نیازمند چنین حساسیتی است تا بتواند بین خود، وظیفه خود و آنچه در نظام پیرامونی وجود دارد، علقه و ارتباط تنگاتنگ ایجاد کند و آن را در ساختار زیست خود و دیگران وارد نماید. او ضمن علاقمندی به حرفه و حیطة تخصصی خود، از ارتباط با دانشجویان لذت می‌برد و این علاقمندی در سایر مقوله‌های اثربخشی ایشان مؤثر واقع می‌شود. او کلاس درس را قلمروی برای تحقق رسالت خود می‌داند. در این میان، هرچند تأکید او بر عمل است اما صرفاً به همین اکتفا نمی‌کند و نکات اخلاقی و تربیتی را بیان نیز می‌کند. اما به گونه‌ای که کرامت انسانی دانشجو حفظ شود.

مصاحبه شونده م ۱۶: من افتخارم این است که اولاً معلم هستم. یعنی دانشجو و نیازهای او برایم مهم است. وقتی چیزی از او می‌بینم که باید به او کمک کنم، به‌خصوص در مسائل تربیتی، پیشقدم می‌شوم. اما جوری که دیگران متوجه نشوند. در خلوت بین خودم و خودش.

از حیث نگرش نسبت به جامعه، استاد اثربخش حرفه‌ استادی را صرفاً شغلی سازمانی نمی‌بیند و بین دیوارهای یک سازمان محدود نمی‌کند. او به حسب مرجعیتی که برای علم قائل است، داشته‌های خود را سرمایه‌ای ملی محسوب می‌کند و با توجه به توانمندی‌های خود احساس مسئولیت اجتماعی دارد و به هرآنچه در جامعه در سطوح مختلف رخ می‌دهد حساس است.

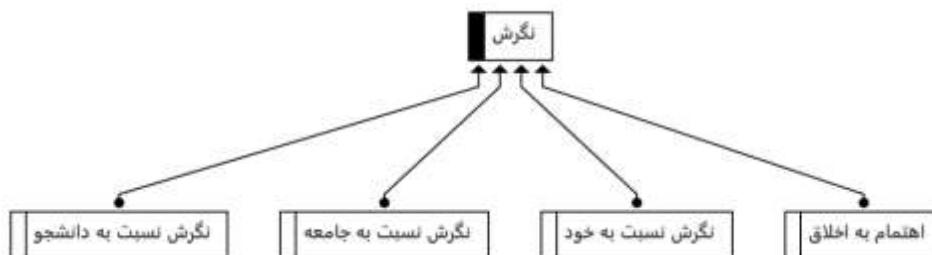
مصاحبه شونده م ۱: ذهنیت من از اثربخشی یعنی استادی که هم زمینه تحقق هدف‌های فردی که براساس هویت فردی دانشجو هست هم هدف‌های سازمانی که هویت دانشگاهی را محقق می‌کند.

مصاحبه شونده م ۵: ما وظیفه داریم نسبت به مسائلی که در مملکت هست حساسیت داشته باشیم. هشدار دهیم. اگر می‌توانیم یک کار بهتر انجام دهیم. چه اعتبار ریالی بدهند و چه ندهند باید این کار را انجام دهیم.

او درکی از نقش خود دارد که به مراقبت از رفتار، تحلیل و اصلاح مداوم آن منجر می‌شود. به رشته تخصصی خود علاقمند است و به همین دلیل مدام در پی روزآمدی دانش خویش برمی‌خیزد و در این رابطه گشادگی دارد و آنچه را کسب می‌کند در اختیار دیگران (دانشجو و همکار) قرار می‌دهد. او با خودانتقادی و پذیرش انتقاد دیگران به دنبال رفع نقاط ضعف خویش است تا نقش خود را به درستی ایفا نماید.

مصاحبه شونده م ۳: اگر قرار باشد این استاد همانی باشد که ۲۰ سال پیش بود که نمی‌شود. از لحاظ علمی باید به‌روز باشد. از لحاظ علمی باید بتواند خودش را با مشکلات جامعه و ضرورت‌های جامعه وفق دهد و بداند در جامعه چه خبر هست و بر اساس آن بتواند با بچه‌ها هماهنگ شود.

مصاحبه شونده م ۱۰: مثلاً اگر دارد پژوهش می‌کند فرضاً در آزمایشگاه و با دانشجویهای خودش، اگر استادی از آنجا رد بشود که فکر بکند که از آن استاد می‌تواند کمک بگیرد، هم ایشان راحت از استاد کمک بگیرد هم آن استاد با کمال میل کمک بکند.

شکل ۱: مقوله و زیرمقوله‌های نگرش استادان اثربخش

ب) مقوله ارزش؛ نتیجه تحلیل مصاحبه‌ها در مقوله ارزش در جدول ۳ نشان داده شده است. این مقوله در ۱۸ مفهوم و ۲ زیرمقوله دسته بندی شده است.

جدول ۳: مفاهیم و زیرمقوله‌های مقوله ارزش استادان اثربخش

مقوله	زیرمقوله	مفاهیم	کد مصاحبه‌ها
ارزشی	ارزش‌های اعتقادی	ایمان به خدا، تسلط بر امیال نفسانی، توانایی تزکیه نفس، داشتن تقوا، ذاکر خداوند، شاکر خداوند، عمل به گفته‌های خویش، متوکل به خدا، واصل به حدی از معرفت نفسانی، داشتن تعهد به وظایف خود در مقابل خداوند	م۱، م۲، م۳، م۴، م۵، م۶، م۱۱
	ارزش‌های حرفه‌ای	بررسی عمل و رفتار خود، پایبندی به اصول، داشتن چارچوب فکری، مراقبت اعمال و رفتار خود، داشتن تعهد نسبت به اطرافیان، داشتن تعهد به محیط، ارزش قائل شدن برای انسان‌ها، داشتن تعهد اجتماعی در قالب تربیت نسل	م۱، م۲، م۳، م۱۱، م۱۴، م۱۷

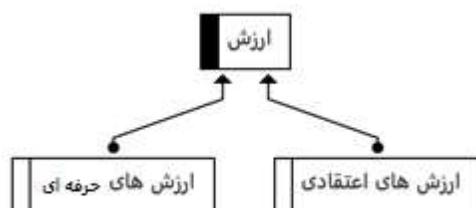
زیرمقوله‌های شناسایی شده در مقوله ارزش استادان اثربخش عبارت بودند از: ارزش‌های اعتقادی و ارزش‌های حرفه‌ای. با توجه مصاحبه‌ها و تحلیل آن‌ها توجه مشارکت‌کنندگان به زیرمقوله ارزش‌های اعتقادی و حرفه‌ای توأمان بوده است.

استاد اثربخش ارزشی برای تربیت دانشجو قائل است که از لذت سرشارش می‌کند به گونه‌ای که برخی خود را «معلم» و نه استاد معرفی می‌کند و قدر حرفه خود را در همین شأن تربیت می‌شناسد. او دانشجو را مقوله مؤثر، عامل تغییر و رهبر آینده می‌شناسد و می‌داند با تربیت نسل (به عنوان یک ارزش) می‌تواند این مرزها را پشت سر بگذارد. او به میزان بهره‌مندی از توانمندی در حداقل یکی از ابعاد وظایف خود (تدریس، پژوهش و ...) سطحی از اثربخشی را پوشش می‌دهد که می‌تواند کوتاه مدت یا بلندمدت باشد، چرا که تربیت نسل و ادامه یافتن تفکر از طریق اثر بر دیگران، پیامدی بلندمدت دارد که منافع آن فرافردی و فراسازمانی است. همه اینها برای او از عشق خدمت به دیگران سرچشمه می‌گیرد. لذا تربیت نسل را اولین و اصلی‌ترین ارزش کار خود می‌داند که به نجات و رشد جامعه و آینده بشری منجر می‌شود. این رویکرد افق دید او را توسعه می‌دهد و از مصلحت اندیشی و منفعت‌گرایی فردی به سوی بلندنظری و توجه به منافع بلند فرافردی، فراقومی و فراملی می‌کشاند. او دانشجویان را به سمت یادگیری مداوم سوق می‌دهد تا مسئولیت خود را به درستی به انجام برسانند، زیرا دانشجویان را حلقه واسطی برای توسعه دانایی و آگاهی می‌شناسد. بنابراین چنین استادی شرایط را چنان مهیا می‌کند که هر فرد دانشجو (یا هر یادگیرنده دیگر) به دلیل ارزش و اعتباری که دارد، با حفظ کرامت نفس و احترام، با رعایت عدالت و حفظ شأن ضوابط، به شناخت استعدادها و بازنمایی خلاقیت خود نائل شود. در این مسیر شرایط را برای یادگیری، باور به خود و بروز توانمندی‌ها فراهم می‌کند.

مصاحبه شونده م ۱۴: اگر استادی دانشجویش از خودش بهتر نباشد، ای وای بر آن استاد. خیلی از استادها اتفاقاً جوری رفتار می‌کنند انگار هیچکس نمی‌تواند جایشان باشد. اگر من کاری نکنم که دانشجوی من فردا بتواند جای مرا بگیرد و از من برتر باشد، ای وای بر من استاد که نتوانستم از امکاناتی که در دسترس داشتم و جامعه به من تحویل داده به درستی استفاده کنم که یک نیروی انسانی کارآمدی به بار بیاورم.

ارزش‌های اعتقادی به این معناست که معنویت و فراخود را در ارزش‌گذاری مبنا قرار می‌دهند. در این میان، کسانی از استادان اثربخش که باور توحیدی دارند، این اعتقاد را انرژی ویژه در راستای انجام تعهد اخلاقی خود می‌دانند که افاضه الهی مانع از این می‌شود که عمل ایشان به هدر برود و چون به کار خود ارزش الهی و دینی می‌دهند و رزق و برکت حاصل از ایمان به خداوند را پایدار می‌دانند، پیامد اعمالشان فرامانی و فرامکانی خواهد بود.

مصاحبه شونده م ۲: سنت خلقت این است: شما کار کن نتیجه بگیر. حالا این کار کردن را یا می‌خواهد ملحد کار کند یا معتقد مؤمن کار کند. منتها من می‌گویم تو که داری زحمت می‌کشی، در این چارچوب بهتر نتیجه می‌دهد زحمت‌های تو. بهتر یعنی بیشتر و مؤثرتر. قرآن مثال می‌زند مثل این خارهایی که باد می‌آید قل می‌خورند، بعضی‌ها اینجوری هستند. این آدم به نتیجه نمی‌رسد ولی آن کسی که ریشه دارد، حالا ما معتقد هستیم این ریشه داشتن آمنوا در عملوا الصالحات، اگر آمنوا باشد اثرش بیشتر است.

شکل ۲: مقوله و زیرمقوله‌های ارزش استادان اثربخش

ج) مقوله دانش؛ نتیجه تحلیل مصاحبه‌ها در مقوله دانش در جدول ۴ نشان داده شده است. این مقوله در ۱۴ مفهوم و ۳ زیرمقوله دسته بندی شده است.

جدول ۴: مفاهیم و زیرمقوله‌های مقوله دانش استادان اثربخش

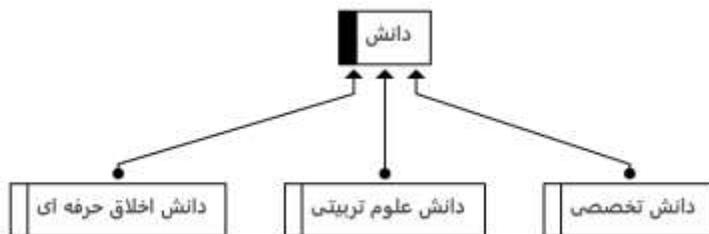
مقوله	زیرمقوله	مفاهیم	کد مصاحبه‌ها
دانش تخصصی	دانش تخصصی	داشتن دانش تخصصی به‌روز، افزودن سایر علوم به دانش تخصصی خویش به خصوص علوم فلسفی، تاریخی و اجتماعی برای استادان علوم انسانی اجتماعی، داشتن رویکرد حل مسئله، بیان اهمیت مباحث درسی به	م ۱، م ۲، م ۳، م ۵، م ۷، م ۸، م ۱۰، م ۱۳، م ۱۵، م ۱۷

	دانشجویان، سرشناس در حوزه تخصصی، معرفی سرآمدان رشته به دانشجویان، نهادینه شدن علم در استاد		
۳م، ۲م	آگاه به اخلاق حرفه‌ای، داشتن تعهد اخلاقی، آگاه به اهمیت رازداری در قبال دانشجویان به عنوان وظیفه حرفه‌ای، مسئولیت‌پذیری، رعایت عدالت و انصاف	دانش اخلاق حرفه‌ای	
۴م	آگاهی به اصول آموزش و هنر پداگوژی، آگاه به آموزش پژوهش‌محور، آگاه به شیوه‌های ارزشیابی رشد‌مدار	دانش علوم تربیتی	

زیرمقوله‌های شناسایی شده در مقوله دانش استادان اثربخش عبارت بودند از: دانش تخصصی، دانش اخلاق حرفه‌ای، دانش علوم تربیتی. با توجه مصاحبه‌ها و تحلیل آن‌ها بیشتر توجه مشارکت‌کنندگان به زیرمقوله دانش تخصصی بوده است. لذا این زیرمقوله از اهمیت بیشتری برخوردار است. شواهدی در خصوص زیرمقوله‌ها و مقوله دانش نشان می‌دهد استاد اثربخش بر دانش تخصصی خود تسلط دارد و مدام خود را به روز نگه می‌دارد. به علاوه او عالمی است که سایر دانش‌های لازم را بر دانش تخصصی خود می‌افزاید. یعنی به دنبال کسب دانش کافی در حیطه علوم اجتماعی، دانش فلسفی و تاریخی است و با آگاهی از نیازهای روز و تعامل علمی مناسب با سایر حیطه‌ها با رویکرد مسئله محور دانش را توسعه می‌دهد. استاد اثربخش این فرآیند را به صورت فنی و مکانیکی انجام نمی‌دهد بلکه گویا معرفتی ممزوج در او نهادینه می‌شود که بینشی تخصصی به او می‌بخشد و چنین بودنی، زیست او و شاکله او می‌شود و به حل مسئله منجر می‌شود.

مصاحبه شونده م ۳: مشکلی که ما در بحث استادان داریم؛ طرف، عالم هست به هر حال یک مدرکی گرفته است، علم دارد. ولی بعضی موقع‌ها این علم در وجود استاد نهادینه نشده است. یعنی فقط یک علم است. در وجودش به صورت روح تبدیل نشده است. یعنی ریشه نداونده است.

استاد اثربخش با تلاش برای شناخت ویژگی‌های دانشجویان، متناسب با شخصیت، توانمندی و علایق، با کمک گرفتن از اصول آموزش و هنر پداگوژی، ایشان را به سمت موضوعات مورد علاقه‌شان سوق می‌دهد و در صورت ضرورت شوق و علاقه به موضوعات را در دانشجویان زنده می‌کند. او زمینه‌های پژوهشی را با رویکرد حل مسئله غنا می‌بخشد و نتایج را به سمت سودمندی می‌کشانند. در این میان، به شهود خود به عنوان منبع شناخت توجه می‌کند و با داشتن الگوهای مناسب، با اطمینان بیشتری گام برمی‌دارد. او شهود را به عنوان حسی درونی که می‌تواند ارزیابی اولیه‌ای از حرکت او را نشان دهد، بهره می‌برد.

شکل ۳: مقوله و زیرمقوله‌های دانش استادان اثربخش

د) مقوله منش؛ نتیجه تحلیل مصاحبه‌ها در مقوله منش در جدول ۴ نشان داده شده است. این مقوله در ۴۳ مفهوم و ۳ زیرمقوله دسته بندی شده است.

جدول ۵: مفاهیم و زیرمقوله‌های مقوله منش استادان اثربخش

مقوله	زیرمقوله	مفاهیم	کد مصاحبه‌ها
عفت	ویژگی‌های رفتاری	امانت‌داری، آینده‌نگری و امیدوار به آینده، دارای برنامه، دقیق، پوشش آراسته، جذاب به عنوان استاد، جامعه‌گرا، جسارت داشتن، خلاق و نوآور، خودارزیاب، داشتن تعهد سازمانی، زیبایی رفتاری، صبور بودن، صراحت در بیان، منظم، میانه‌رو، هدفمند بودن، وظیفه شناس، وفای به عهد، وقت شناس، تواضع و فروتنی	م ۱، م ۲، م ۳، م ۴، م ۵، م ۶، م ۷، م ۱۰، م ۱۱، م ۱۳
	ویژگی‌های روانشناختی	انتقادپذیر، منتقد، متأمل، تحلیلی‌گر، منطقی، دارای ثبات رفتاری، دارای ثبات شخصیت، خودآگاه، دارای خودشناسی، مثبت اندیش، علاقه‌مند به تدریس، علاقه‌مند به پژوهش، علاقه‌مند به ارتباط با دانشجو، علاقه‌مند به یادگیری	م ۱، م ۶، م ۷، م ۱۰، م ۱۳، م ۱۴، م ۱۵، م ۱۶
	ویژگی‌های اخلاقی	اخلاق مدار، باگذشت، خداترس، خوداحترامی، خیرخواه، صادق، عادل، کردار منطبق با گفتار	م ۱، م ۳، م ۴، م ۵، م ۶، م ۷

زیرمقوله‌های شناسایی شده در مقوله منش استادان اثربخش عبارت بودند از: ویژگی‌های رفتاری، ویژگی‌های روانشناختی، ویژگی‌های اخلاقی. با توجه مصاحبه‌ها و تحلیل آن‌ها بیشتر توجه مشارکت‌کنندگان به زیرمقوله ویژگی‌های رفتاری بوده است. لذا این زیرمقوله از اهمیت بیشتری برخوردار است.

استاد اثربخش به دلیل مسئولیتی که دارد، از آنجا که حرفه خود را کلیشه‌ای و تکرارپذیر نمی‌شناسد، مدام در خود احساس وظیفه می‌کند که بیاموزد و آمادگی از قبل داشته باشد. بنابراین خود را وقف تربیت و آموزش دیگران می‌کند و در این راستا، از یکسو دچار بیقراری و از سوی دیگر دچار کلنجار با خود است که مسئولیتش را به درستی به سرانجام برساند. این بیقراری و کلنجار مداوم با نتایج کنش او در کلاس درس، انجام تحقیق و سایر انجام وظایف تعریف شده از جانب او، به بهجت و رضایت می‌رسد. این نتایج که گاه درونی است و از حس شهودی او، حاصل آن چیزی است که از کنش خود ارزیابی می‌کند، کوتاه مدت

و پی‌در پی رخ می‌دهد و گاه بیرونی است و پیامد کنشی است که با مخاطب داشته و به طور طبیعی اغلب در میان مدت یا بلندمدت رخ نشان می‌دهد. به عبارتی در قبال وجدان خود دچار «خستگی فرحبخشی» است که از مجرای کار آکادمیک خود مدام و نو به نو حاصل می‌شود. بنابراین او نیازمند مدیریت احساسات و هیجانات خویش است تا مبتنی بر اصول اخلاقی (و دینی)، با هدفمندی و برنامه گام بردارد. از مهمترین ویژگی‌هایی که او باید در خود تقویت نماید صبوری و سعه صدر است. او با باور به انسان بودن مخاطب خود، تفاوت‌های شخصیتی و رفتاری و نیز ایمان به قابلیت و امید به فعلیت تربیت در او و دانستن اینکه تربیت در درازمدت رخ می‌دهد، این دو ویژگی را در خود نهادینه می‌کند. کینه‌ورزی در قبال جهل مخاطب را با صمیمیت و شفقت (همراهی و همدلی) با او جایگزین و با خودسازی سعی می‌کند عمل به علم خود را نشان دهنده صداقت خود در کلام قرار دهد. یعنی استاد اثربخش ضمن درک نیازهای دانشجویان خود، نسبت به ایشان شفقت و همدلی دارد؛ ویژگی خاصی در معلم که در سایه تساهل و چشمپوشی بزرگوارانه بدون لطمه زدن به مرزهای آکادمیک، ضمن رعایت اهداف فردی و سازمانی دانشجو-دانشگاه، به رشد انسانی و عزت نفس دانشجویان می‌انجامد. این‌ها همه در او رفتاری را ایجاد می‌کند که دیگران را فارغ از تفاوت‌های فردی به سمت خود می‌کشاند، این جاذبه به دلیل وجود ویژگی‌های انسانی ناشی از تزکیه است. باور به امانت بودن علم در نزد استاد و پذیرش مرجعیت علمی، اگر با خداباوری و توکل بر قدرت ماورایی همراه باشد، اثر غیب بر تقوا جسارتی متفاوت را در انجام مسئولیت حرفه‌ای به استاد می‌بخشد که نه تنها او را از صرف توجه به مسائل صنفی و مصلحت‌اندیشی شغلی فارغ می‌کند، بلکه افق دید او را به آینده‌ای فرازمانی بر اساس نیازهای فردانیایی نیز معطوف می‌کند و دامنه سعادت را توسعه می‌بخشد. این دامنه با توجه به شناخت نعمات و قدرشناسی بر اساس ایجاد مسئولیت خود، خلق، خالق و طبیعت را در برمی‌گیرد و نه تنها مادیت و جسمانیت بلکه روح و معنا را مورد توجه قرار می‌دهد.

مصاحبه شونده م ۱۳: احترام متقابل... آن نگاه از بالا به پایین اشتباه است. نگاه باید روبرو باشد نه از بالا به پایین. من بعضی وقت‌ها که ماشینم را پارک می‌کنم پیاده می‌آیم از در دانشگاه رد می‌شوم می‌گویم خدایا کبر و غرور را از من دور کن. چون استادی کبر و غرور هم دارد نسبت به دانشجو. کبر و غرور بدترین چیز است.

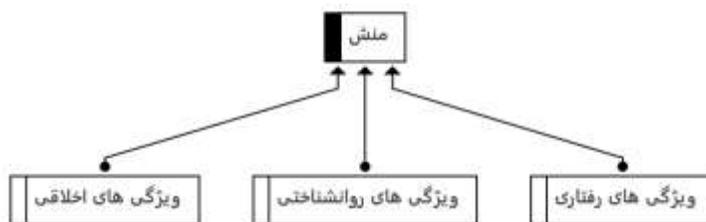
او تحلیلگری منطقی و انسانی نقدپذیر است و زمینه را برای نقد دیگران می‌گشاید. بنابراین خودشیفتگی و غرور را زیر پا می‌گذارد و از تعصب دوری می‌کند. گشودگی در او که در حوزه فردی، تخصصی و سایر حوزه‌های مرتبط به چشم می‌خورد، به دلیل اهمیتی است که به کرامت انسانی و اعتباربخشی به قدرت اختیار انسانی قائل است. در عین حال منش او به گونه‌ای است که با رعایت آداب گفت‌وگو و گوش دادن فعال، با بلاغت و قاطعیت، ضمن احترام به شجاعت علمی، مبتنی بر استقلال شخصیتی که دارد، واکنش دیگران را تنظیم می‌کند.

همچنین باور متافیزیکی جنبه ویژه‌ای است که در صورت وجود می‌تواند اثرات متفاوتی در کنش استاد اثربخش ایجاد کند. این نوع باور ویژگی‌هایی را در او ایجاد می‌کند که منحصر به فرد هستند، از آنجمله می‌توان به توکل و تسلیم رضای خداوند بودن اشاره کرد که تکیه زدن به نیروی برتر آرامشی را در او ایجاد

می‌کند که استواری در مسیر را در پی خواهد داشت. هرچند نتایج کنش استاد (از جنس شهودی یا پیامدی) آرامش و رضایت به همراه دارد که نیروی محرکه او در مسیر حرکت است اما باور به معنویت می‌تواند سطحی دیگر از لذتی را برای استاد اثربخش ایجاد کند که فارغ از زمان اندازه‌پذیر پیش رو باشد؛ انرژی ویژه‌ای که فارغ از نتایج پیش گفته عاید او و عمق پیامدهایش می‌شود.

آنچه تاکنون درباره منش استاد اثربخش ذکر شد، به آراستگی درونی اشاره داشت که با مراقبت مداوم پنداشت، گفتار و رفتار و خودارزیابی همراه است. علاوه بر این به دلیل اهمیت جامعیت، آراستگی ظاهری نیز موضوعیت دارد؛ نوع پوشش، نظم و تناسب آن با محیط آموزشی.

مصاحبه شونده ۵: غیر از مسئله علمی... مثلاً نحوه لباس پوشیدن استاد اثربخش است. توجه ما خیلی به این نکته که چه قدر لباس‌های مرتبی می‌پوشد نه الزاماً گران قیمت. همین که کفش‌های او واکس زده باشد. لباس‌های او اتو کشیده باشد. هارمونی داشته باشد مهم است.

شکل ۴: مقوله و زیرمقوله‌های منش استادان اثربخش

۵) مقوله کنش؛ نتیجه تحلیل مصاحبه‌ها در مقوله کنش در جدول ۶ نشان داده شده است. این مقوله در ۴۰ مفهوم و ۵ زیرمقوله دسته بندی شده است.

جدول ۶: مفاهیم و زیرمقوله‌های مقوله کنش استادان اثربخش

مقوله	زیرمقوله	مفاهیم	کد مصاحبه‌ها
کنش	مهارت برقراری ارتباط مؤثر	ارتباط مؤثر با خالق، ارتباط مؤثر با خود، ارتباط مؤثر با دانشجویان، برقراری ارتباط دوستانه با دانشجویان، توانایی جلب اعتماد دانشجویان، مهارت برقراری ارتباط با همکاران، داشتن برخورد متناسب با هر دانشجو، تعامل با جامعه، تأثیرگذاری در زندگی شخصی دانشجویان، تعامل با دانشگاه	م۱، م۲، م۴، م۵، م۶، م۷، م۸، م۹، م۱۲، م۱۳، م۱۵، م۱۶
	مهارت پرورش دانشجو	اختصاص زمان به دانشجویان، ارائه راهنمایی و مشاوره به دانشجویان، انتقال تجارب به دانشجویان، انگیزه دادن به دانشجویان، ایجاد حس ارزش در دانشجویان، پرورش روحیه وطن دوستی در دانشجویان، تقویت اعتماد به نفس در دانشجویان، تقویت حس خودباوری در دانشجویان، توجه به توانمندی‌های دانشجویان، دادن اختیار به دانشجویان، دادن فرصت صحبت به دانشجویان، رفع شبهات دانشجویان،	م۱، م۲، م۳، م۴، م۶، م۷، م۹، م۱۰، م۱۲، م۱۳، م۱۴، م۱۵، م۱۶، م۱۷

	زمینه‌ساز تحقق هدف‌های فردی دانشجویان، کمک به دانشجویان در برقراری ارتباط با جامعه، کمک به دانشجویان در حل مسائل جامعه، انتخاب رفتار متناسب با مقطع دانشجویان		
۳م، ۲م، ۱م	استدلال مبنی بر اصول و قواعد، به کار بستن تجارب، مهارت استدلال، مهارت مدیریت و حل تعارض	مهارت‌های شناختی	
۱م، ۴م، ۷م، ۸م، ۱۰م	توانایی انتقال مطالب، داشتن تدریس اثربخش، عمل به اصول آموزش، ارائه تکالیف مؤثر و هدفمند، مهارت کلاس‌داری، توانایی پژوهش، توانایی آموزش	مهارت‌های تدریس	
۸م، ۷م، ۶م، ۱م	بلاغت سخن، بیان مفاهیم به شکل ساده، بیان مناسب و روان	مهارت‌های کلامی	

زیرمقوله‌های شناسایی شده در مقوله منش استادان اثربخش عبارت بودند از: مهارت برقراری ارتباط، مهارت پرورش دانشجو، مهارت‌های شناختی، مهارت‌های تدریس، مهارت‌های کلامی. با توجه مصاحبه‌ها و تحلیل آن‌ها بیشتر توجه مشارکت‌کنندگان به زیرمقوله مهارت پرورش دانشجو و مهارت برقراری ارتباط بوده است. لذا این زیرمقوله از اهمیت بیشتری برخوردار است.

استاد اثربخش به این قائل است که انسانها ضمن شباهت انسانی، تفاوت‌های فردی دارند. به همین دلیل تدریس (و فراتر از آن تربیت) را عملی منحصر به فرد می‌داند که هیچوقت آن را کلیشه‌ای، تکراری و یکنواخت نمی‌بیند. این ویژگی به صبغه هنری حرفه استادی اشاره دارد که لازمه چنین رویکردی آشنایی زدایی^۱ است، یعنی از یک سو، ناآشنا دیدن محیط آموزشی و یادگیرنده و معرفتی که ساخته خواهد شد، از سوی دیگر، ناآشنا ساختن و بیگانه کردن آنچه در نزد مخاطب ممکن است آشنا و شناخته شده به نظر می‌آید. در این راستا، شگردهایی دارد که معرفت را برای مخاطب بیگانه می‌کند و عادت‌ها را می‌شکند تا راه جدید نمودار شود و یادگیری به سبک خود اتفاق بیفتد و معرفت خلق شود. در اینصورت منحصر به فرد بودن هریک از افراد انسانی ظهور می‌کند و راه برای نگرستن از زاویه متفاوت گشوده می‌شود. این همان جوششی است که از تعهد اخلاقی برمی‌خیزد. او برای ایجاد فهم بهتر مطالب درسی و ایجاد جذابیت، در کنار انتخاب محتوای مناسب و متناسب با سطح دانشجویان و اقتضائات زمانه و ویژگی‌های نسلی، از تکنیک و فنون لازم بهره برداری می‌کند. این نشان دهنده هنر استادی است اما چون عامل انسانی مقوله اصلی حرفه اوست و با تربیت و پیچیدگی‌های آن مواجه است، تکنیک زده نیست، بلکه از فنون آموزشی به شیوه عالمانه (و نه سرکوبگرانه) بهره برداری می‌کند و اراده یادگیرنده را محترم می‌شمارد.

مصاحبه شونده ۱م: من استاد هرچه قدر تدریسم با بچه‌ها متناسب با سطح بلوغشان خودگشودگی داشته باشم یک جو صمیمانه و دوستانه ایجاد می‌شود که این ارتباط گرم و صمیمانه یکی از مقوله‌های اصلی ارتباط اثربخش است.

مصاحبه شونده ۴م: شکی نیست که تکنیک‌ها خوب هستند ولی تکنیک یک نوع ساده انگاری را به ذهن متبادر می‌کند. بالأخره یک ابزاری است که می‌تواند در هر موقعیتی به

^۱ defamiliarization

کار گرفته شود و آن تفرد و آن نگاه از نوع آشنایی‌زدایی را به حاشیه می‌راند. ولی کسی که این بنیاد فکری را داشته باشد، حتماً تکنیک هم به کارش می‌آید و تکنیک به تعبیر علمای practical مطرح می‌کنند و در بستر eclectic مورد استفاده قرار می‌گیرد.

از جمله کنش مؤثر صرف وقت کافی برای دانشجویان است تا بدینوسیله ضمن ایجاد بستر شناخت، شرایط انتقال ایده‌ها و تجربیات فراهم شود و ارتباط روحی و علمی برقرار گردد، یعنی ارتباط مؤثر را نقطه قوت و لازمه تحقق اهداف می‌شناسد و برای چنین ارتباطی فضای رسمی را کافی نمی‌داند هرچند کلاس درس نخستین نقطه تعامل می‌تواند باشد. چنین توجه و صرف زمانی، نیازمند مدیریت زمان است که از مهمترین نقاط قابل تأمل در زیست استاد اثربخش است.

از آنجاکه دانشجو و تربیت را نقطه عطف حرفه خود می‌داند و نقش راهنمایی و هدایتگری را شتاب دهنده او در رسیدن به هدف محسوب می‌کند اما معرفت را نقطه اصلی اتکا می‌شناسد (نه خود را)، به همین دلیل از اظهار ندانستن و عدم پاسخگویی به سؤال دیگران واهمه ندارد. چرا که تعهد اصلی او انتقال صحیح مفاهیم و بسترسازی برای شکل‌گیری معرفت است. از جمله بسترهایی که برای راهنمایی و ساخت معرفت فراهم می‌کند، همکاری مشترک در تحقیقات است که خود علاوه بر انتقال تجربه‌های علمی، زمینه را برای تربیت در سایر ابعاد مهیا می‌نماید.

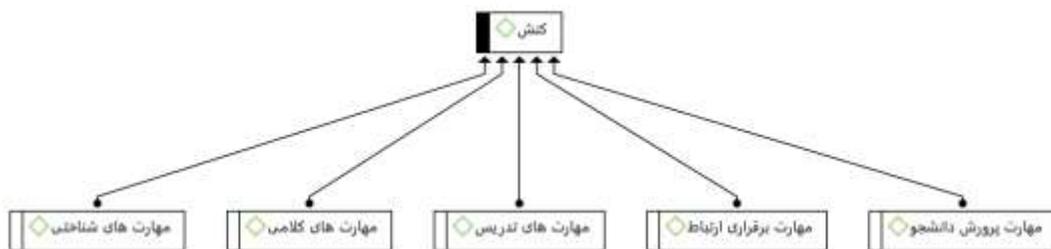
در این مسیر دارای چارچوب‌هایی است که رعایت آن را ضروری می‌شناسد: محبت و اعتماد آفرینی را بسترساز ارتباط انسانی اثربخش می‌داند که با گشادگی و سخاوت و تلاش صادقانه در انتقال آموخته‌ها تلاش می‌کند، به گونه‌ای که یادگیرندگان به خیرخواهی او اعتماد می‌کنند. در این میان نه تنها نیازهای علمی بلکه سایر نیازهای دانشجویان در حال و آینده و با جامعیت مدنظر او قرار دارد، هرچند حریم شخصی او را محترم می‌شناسد. از آنجا که یادگیری دانشجویان اهمیت دارد، ارزیابی مداوم یادگیری در هر فرصت ممکن (حین درس، بعد از آن، در فضای غیررسمی و ...) از نظر او دور نمی‌ماند. این ارزیابی به دانشجویان و حیطه علمی ایشان ختم نمی‌شود بلکه مسئله‌های زندگی (اعتقادی، زیستی، اخلاقی، روحی، روانی و شغلی) و روابط ایشان بعد از دوره تحصیل و هنگام تحصیل برای او موضوعیت دارد.

او در تعاملات خود در فضای رسمی و غیررسمی فرصت بروز استعداد و توانمندی و ارتقای ظرفیت و ادراک او را فراهم می‌کند که چنین رویکردی نیازمند انعطاف و پذیرش خطاست. اما از سوی دیگر همه اینها را در قالب اصول و موازینی می‌نشانند که با دانشجویان توافق شده است و این قالب‌ها نیز بر اساس سلايق شخصی نیست، بلکه مبنای علمی و قانونی دارد که رفتار را قابل پیش‌بینی و به دور از تبعیض می‌کند. در اینصورت عکس‌العمل‌ها بر اساس این معیارها شکل می‌گیرد و تشویق و تنبیه به هنگام و متناسب رفتار می‌شود. نیز سطح دانشجو و ویژگی‌های او در چگونگی مدیریت رفتار اثرگذار خواهد بود که پیچیدگی کنش را دوچندان می‌کند.

مصاحبه شونده ۱۶م: در موارد زیادی دانشجویها مراجعه می‌کنند و مشاوره تحصیلی و درسی می‌خواهند که به صورت کاملاً خشک نیست یعنی دانشجو سؤال بپرسد و جواب بگیرد و بدون هیچگونه حرف قبلی و بعدی این ارتباط قطع شود. بلکه معمولاً استاد و

دانشجو وقتی با هم در ارتباط هستند یکسری اطلاعات به هم می‌دهند و مبادله می‌کنند که این اطلاعات شامل: رویکردها، دیدگاه‌ها و نقطه نظرانی است که هر کدام دارند که تمامی اینها زمینه‌ساز تعاملات می‌شوند. بعضاً در اصطلاحات قدیمی که می‌گفتند رفتار پدرانه یا مادرانه با دانشجو داشته باشید، یک نوع تعامل برقرار می‌شود. امروز خوشبختانه دانشجوها رشد کافی به لحاظ فکری، عقلی و آشنایی با مسائل منطقی دارند که این شده مبنای تعامل. در این تعاملات خیلی از مطالب را از دانشجوها یاد می‌گیریم. یعنی سیستم آموزشی و شیوه یادگیری-یاددهی تغییر کرده است، همزمان استاد و دانشجو باهم یاد می‌دهند و باهم یاد می‌گیرند. این روش در مورد مسائل دیگر هم هست. پس بنابراین همین امر باعث می‌شود که تاحدودی مسئولیت‌ها انجام شود.

استاد اثربخش هرچند عمل را مقدمه گفتار می‌داند، اما بر این اصل وقوف دارد که در برخی موارد تذکر شفاهی و صریح می‌تواند اثرگذار باشد. بنابراین تذکر گفتاری نیز یکی از تکنیک‌های اوست که با مهارت کلامی و استفاده از زبان اشاره مکمل آموزش غیرمستقیم می‌شود. او بیان مطالب عمومی، تجربیات و مفاهیم اخلاقی را در کنار محتوای درسی یا آمیخته به آن (بسته به موضوع و شرایط) فراوظیفه نمی‌داند بلکه وظیفه‌های انسانی می‌شناسد که بخشی از زمان مراد به یادگیرندگان را به آن اختصاص می‌دهد. در این میان آداب و مهارت‌های اجتماعی و نیز آموختن چگونه زیستن، توجه به مسائل اجتماعی و درگیر شدن به مسائل فرافردی و ایفای نقش اجتماعی را مدنظر قرار می‌دهد.

شکل ۵: مقوله و زیرمقوله‌های کنش استادان اثربخش

بحث و نتیجه گیری

استاد اثربخش از عوامل کلیدی در افزایش کیفیت نظام آموزشی و تربیت دانش آموختگان است که شهروندانی آگاه و متخصص را می‌تواند در بستر زندگی شخصی، خانوادگی، سازمانی و اجتماعی تربیت کند. در پژوهش حاضر منظور از اثربخشی آن است که عضو هیئت علمی بتواند بر دانش، ادراک، احساس و شیوه زیست دانشجویان در دامنه زمانی گسترده اثر بگذارد. در اینصورت با ایجاد موفقیت چشمگیر در کمک به یادگیری دانشجویان، با جدیت و مثبت اندیشی بر چگونگی تفکر، عمل و احساس آنها، بر کسب نتایج آموزشی مهم، تحریک دانشجویان به سؤالات و طرح دیدگاه‌های جدید، ایجاد عطش یادگیری (ذهنی-آموزشی)، توجه به آموخته‌های دانشجویان از طریق فراتر رفتن از مرز رشته، با ارج نهادن به تفکر انتقادی،

خلاقیت، کنجکاوی، وسعت و عمق در یک دانش به خصوص و روش شناسی در خلق دانش و در بسیاری از موارد تبدیل دانشجویان ضعیف به افرادی موفق به عنوان استاد اثربخش شناخته می‌شود. با این هدف، از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۱۷ نفر از اعضای هیئت علمی شناسایی شده در دانشگاه‌های شهر تهران ویژگی‌های اثربخشی در ۵ مقوله نگرش، ارزش، دانش، منش و کنش واکاوی شد. الف) مقوله نگرش؛ نگرش‌های کلی نسبت به سیاست‌ها، افراد، نهادها یا رویدادها به خوبی با الگوهای رفتاری همبستگی دارند (Ajzen, Fishbein, Lohmann & Albarracín, 2018). در فضای تعامل استاد و دانشجو، تلقی استاد از متربی در مقام یک انسان، در کنار زاویه دید اوبه جهان هستی و زندگی و علم به مثابه محتوای تبادل، تأثیربسنایی در فرایند تعلیم تربیت دارد (Dialameh, 2019: 300). به طور مشخص، نگرش به نقش و مسئولیت خود به عنوان معلم با اثربخشی تدریس و میزان یادگیری دانشجویان رابطه دارد (Jordan, Glen & Richmond, 2010; Motallebinezhad and etal, 2023). در این پژوهش نگرش در ۴ زیرمقوله نگرش نسبت به دانشجو، نگرش نسبت به جامعه، نگرش نسبت به خود، و تعهد به اخلاق دسته‌بندی شد. بر اساس یافته‌ها استاد اثربخش، کسی است که نسبت به دانشجو احترام و ارزش قائل است، در وی احساس ارزشمندی می‌کند، ضمن توجه به تفاوت دانشجویان، به دغدغه و نیازهای آن‌ها توجه دارد. به دلیل آنکه نگاه پدران و مادران به دانشجوین خود دارد در مواجهه با مشکلاتشان، احساس همدردی می‌کند و راهنمایی و یاری می‌رساند.

چنین استاد اثربخشی نسبت به جامعه نیز، خودش را مسئول می‌داند و همواره نیازهای جمعی را بر نیاز فردی خود ترجیح می‌دهد و در صدد است که نه تنها به همکاران خود کمک کند، بلکه به جامعه نیز یاری رساند. به مسئولان و تصمیم‌گیران، راهنمایی و مشاوره در حیطه تخصصی خود ارائه می‌دهد، تا بدین طریق ضمن تاثیرگذاری بر جامعه، مشکلی از مشکلات آن را با روش علمی بکاهد. نسبت به خود نیز مسئول است و خود را موظف می‌داند که به طور مستمر دانش خود را به روز کند و این دانش را در اختیار سایرین قرار دهد. علاوه بر آموزش مطالب درسی، نکات تربیتی و اخلاقی را به دانشجویان با زبانی شیوا و پسندیده یادآور می‌شود. استاد اثربخش نسبت به مسائل حساس است و حساس بودن دامنه گسترده‌ای دارد که از مسائل پیرامونی در جامعه، گاه به منطقه، حوزه بین‌الملل، مسائل محلی، مسائل زیست محیطی و تا تغییرات فردی در دانشجویان را در برمی‌گیرد. نتایج بخش نگرش در پژوهش (Bean, 2004)، (Salarvandi and etal, 2015) و (Gruber, Reppel & Voss, 2010) اشاره شده است.

ب) مقوله ارزش؛ ارزش‌ها، قضاوت‌هایی مبتنی بر مفهوم خوب و بد هستند؛ آنها به مفاهیم «زندگی عادلانه» اشاره دارند. ارزش‌ها ترجیحات شخصی مبتنی بر سلیقه نیستند؛ آنها قضاوت‌هایی مبتنی بر ایده‌های کم و بیش صریح و سیستماتیک در مورد چگونگی ارتباط یک فرد با محیط خود هستند (Veugelers & Vedder, 2003). بایدها و نبایدهای ارزشی، مجموعه صلاحیتهای عاطفی استاد یعنی علایق و گرایش‌های او در ساحت تعلیم و تربیت است (Dialameh, 2019).

در این پژوهش ارزش‌ها دارای ۲ زیرمقوله ارزش‌های اعتقادی و ارزش‌های حرفه‌ای است و بیشترین توجه مشارکت کنندگان در حیطه ارزش، به ارزش‌های اعتقادی اساتید بود. بر اساس یافته‌ها یک استاد

اثربخش، علاوه بر آنکه به خدا ایمان و توکل دارد، بر امیال نفسانی خود مسلط است و آن را تحت کنترل خود قرار داده است. از یک چارچوب فکری منسجم برخوردار است و نسبت به اصول خود پایبند است و در همین راستا همواره مراقب اعمال و گفتار خود می‌باشد. همچنین نسبت به خدا، اطرافیان، محیط و اجتماع خود متعهد است و برای انسان‌ها و محیط زیست ارزش قائل است. نتایج بخش ارزش این پژوهش در یافته‌های پژوهش (Dialameh, 2019) نیز تکرار شده است.

ج) مقوله دانش؛ دانش مجموعه سیالی از تجربیات چارچوب‌دار، ارزش‌ها، اطلاعات و نگرش‌های کارشناسی نظام‌یافته است که چارچوبی برای ارزشیابی و بهره‌گیری اطلاعات و تجربیات جدید به دست می‌دهد. دانش در ذهن دانشور به وجود آمده و به کار می‌رود (Davenport, Prusak & Webber, 2000). در این پژوهش دانش با ۳ زیرمقوله دانش تخصصی، دانش اخلاق حرفه‌ای و دانش علوم تربیتی طبقه‌بندی شد. بیشترین توجه مشارکت‌کنندگان در این مقوله به زیر مقوله دانش تخصصی بود. بر اساس یافته‌ها یک استاد اثربخش در تربیت دانشجویان شخصی است که نسبت به حوزه تخصصی و آموزشی خود اشراف کامل دارد و از دانش بسیار در این زمینه برخوردار است. علاوه بر آن، این دانش و علم در استاد نهادینه شده است و می‌تواند در زندگی خود آن را به کار بندد. همینطور در جهت ارائه بهتر این دانش به دانشجویان و تربیت آنان، از دانش علوم تربیتی نیز برخوردار است و به جهت آگاهی از اخلاق حرفه‌ای، آن را در تدریس خود مورد توجه قرار می‌دهد. این بخش پژوهش حاضر در اغلب پژوهش‌های ذکر شده مورد بررسی قرار گرفته است؛ به طور مثال با پژوهش‌های (Solimannejad, 2025)، (Roustaeizade, Mohammadi, Youzbashi, & Eskandar, 2023)، (Shooroki, Foroutan-Eghlidi, Owlia, 2023) می‌توان اشاره کرد.

د) مقوله منش؛ مقصود از منش، شاکله‌ی استاد و ویژگی‌های عام شخصیتی اوست که به شکل مستور و نامحسوس در فرایند یاددهی و یادگیری عمیق تأثیرگذارند. منش، مجموعه‌ای از خصایص به نسبت ثابتی است که با عمل فرد ارتباط دارد و از راه تکرار و تمرین رفتارهای اخلاقی که سبب پیدایش عادات اخلاقی مناسب می‌شوند، به دست می‌آید (Vojdani, Imani Naeini & Sadeqzadeh Ghamsari, 2014). در این پژوهش منش در ۳ زیرمقوله ویژگی‌های رفتاری، ویژگی‌های روانشناختی، و ویژگی‌های اخلاقی طبقه‌بندی شد. در این مقوله بیشترین توجه مشارکت‌کنندگان به زیرمقوله ویژگی‌های رفتاری بود. بر اساس یافته‌ها شایسته است که استاد اثربخش از ویژگی‌هایی همچون امانت‌داری، با برنامه، خلاق، صبور، منظم، عادل، میانه‌رو، وظیفه‌شناس، مسئولیت‌پذیر، انتقادپذیر، مثبت‌اندیشی برخوردار باشد تا بتواند الگوی مناسبی برای دانشجویان باشد و همینطور دانشجویان نیز چنین فردی را مورد پذیرش قرار دهند. همینطور این استاد باید خودآگاهی و خودشناسی بالایی داشته باشد و در نسبت به دیگران صادقانه رفتار کند و همچنین کردار وی منطبق با گفته‌هایش باشد. یک استاد اثربخش، ضمن علاقه به یادگیری و توسعه خود، به تدریس و پژوهش نیز علاقه‌مند است و مشتاق آن است که با دانشجو در ارتباط باشد. یافته‌های بخش منش در این پژوهش در یافته‌های پژوهش (Mehrabiniya, Khamesan, Ayati, 2022) و

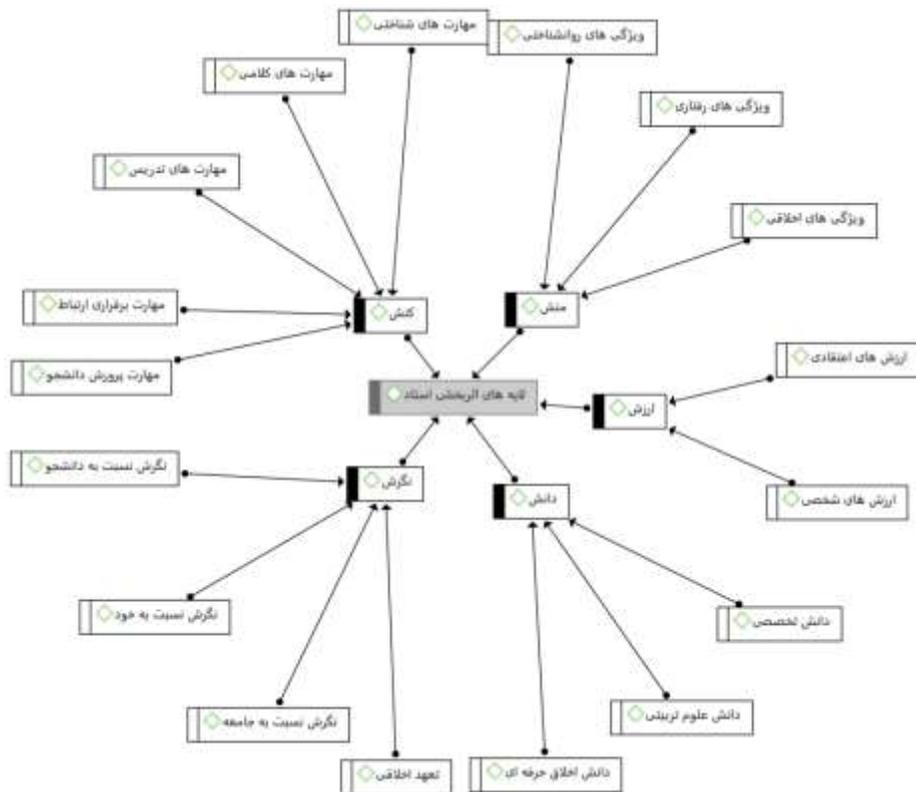
(Bijani and etal, 2020) و (Salarvandi and etal, 2015) و (Mirarab Rozi, HajiTabar, Jafari,) و (2018) تکرار شده است.

ه) مقوله کنش؛ کنش مفهومی است که در مباحث ارتباطی نیازمند توجه ویژه است. کنش اجتماعی فرآیندی است که با برقراری ارتباط میان کنشگران آغاز و شکل‌گیری رابطه اجتماعی میان آنان را ممکن می‌سازد. این فرآیند با تأثیرگذاری و تأثیرپذیری متقابل میان کنشگران پدید می‌آید و در آن هر کنشگر با قابلیت‌ها و توانمندی‌های فردی خود شرکت می‌کند. قابلیت و توانمندی فردی هر کنشگر که سرمایه اجتماعی او به شمار می‌آید برآمده از تجربه اوست که در گذر زمان و بر اساس تجربه آموزی تغییر پذیر است. تغییر سرمایه اجتماعی فردی کنشگران سبب می‌شود تا وزن و موقعیت آنان در فرآیند کنش متقابل پیوسته یکسان نباشد و به ازای تغییرات سرمایه اجتماعی فردی کنشگران موقعیت آنان تغییر کند (Ejtehadi, 2004).

در این پژوهش کنش در ۵ زیرمقوله مهارت برقراری ارتباط، مهارت پرورش دانشجو، مهارت‌های شناختی، مهارت‌های تدریس، و مهارت‌های کلامی طبقه‌بندی شد. بر اساس یافته‌ها یک استاد اثربخش، ارتباطات اثربخشی نیز داشته باشد. این ارتباط می‌تواند با خود، خلق و خالق باشد. بتواند ارتباط مستمر و دوستانه با دانشجو داشته باشد به نحوی که دانشجو بتواند مسائل خود را به راحتی با استاد خود در میان بگذارد. علاوه بر ارتباط با دانشجو، با دانشگاه و جامعه نیز ارتباط داشته باشد. بخش عمده‌ای از زمان خود را وقف دانشجو کند و از ارائه راهنمایی و مشاوره به دانشجو مضایقه نکند. اعتماد به نفس، خودباوری، روحیه وطن‌دوستی را در دانشجو تقویت کند. شرایطی را فراهم کند که دانشجو با مسائل جامعه آشنا شود و در حل این مسائل به دانشجو یاری رساند. تمامی تجاربی که برای دانشجو می‌تواند مفید باشد در مواقع مقتضی به وی منتقل کند. علاوه بر ارتباط، از یک سری مهارت‌های همچون مهارت استدلال، مدیریت تعارض، تدریس، فن بیان نیز برخوردار باشد تا بتواند هر چه بهتر فرایند تدریس خود و تربیت دانشجویان را انجام دهد. یافته‌های بخش کنش در مقالات (Rahrvan, Samadi, Mehran, 2014)، (Mirarab Rozi, HajiTabar, Jafari, 2018) و (Bijani and etal, 2020) نیز اشاره شده است.

در مجموع این فرضیه وجود دارد که مقوله‌های ذکر شده دارای ویژگی لایه‌ای هستند. به این معنی که اگر هسته مرکزی منش و کنش را نگرش انسان بدانیم، در استاد اثربخش تعهد عمیق اخلاقی به حرفه معلمی همان چیزی است که او را به سمت کیفیت هدایت می‌کند. او که اهمیت معلمی را درک می‌کند و تربیت نسل را ارزشی کلیدی برای خود لحاظ می‌کند با احترام به آزادی و استقلال علمی دانشجویان، مسئولیت خویش را انجام داده و در قبال آن پاسخگو است. او به دانش تخصصی خویش علاقمند است و از آن جهت که دانش باید سودمند باشد، برای حل مسائل در ابعاد مختلف، در صدد گسترش مرزهای دانش خویش، گاه نیازمند عبور از تخصص و اتخاذ رویکرد میان‌رشته‌ای است. چنین نگرشی در او ارزش و دانشی می‌آفریند که منش ویژه‌ای را در او نهادینه می‌کند. او با استقلال شخصیتی، شجاعت علمی و گشادگی در نقادی، تلاش بی‌وقفه‌ای دارد؛ همان خستگی لذتبخش که بیقراری او را تسکین می‌دهد. این چنین ویژگی است که در کنش او با صبغه هنری ظهور می‌کند و در محیطی سرشار از محبت و اعتماد، با

رابطه‌ای اثربخش زمینه تربیت دانشجویان خود را فراهم می‌کند؛ تربیتی که مبتنی بر پذیرش تفاوت‌های فردی و انتخابگری است. در این راستا، اثر باور توحیدی استاد اثربخش به عنوان توان‌افزایی ویژه برای پایبندی به تعهد اخلاقی عمل می‌کند؛ و پایداری در این مسیر را تضمین می‌کند و افقی بلند و عمقی متفاوت را به ارزش‌های او می‌بخشد.

شکل ۶: خلاصه یافته‌های پژوهش

ملاحظات اخلاقی

مصاحبه‌های انجام شده در کمال محرمانگی کدگذاری و نتایج ارائه شده‌اند. موضوعاتی مانند سرقت ادبی یا انتشار چندگانه نیز در این پژوهش رعایت شده است.

حامی مالی

یافته‌های این پژوهش بخشی از طرح پژوهشی «ویژگی‌های استاد اثربخش با تأکید بر ابعاد چهارگانه تربیت» است که در دانشگاه امام صادق انجام شده است.

تعارض منافع

پژوهشگران بر خود لازم می‌دانند ضمن تشکر از همه اعضای هیئت علمی که در این پژوهش با حضور در مصاحبه ما را یاری کردند از خانم دکتر فاطمه صغری شفیعی و خانم دکتر نیکو دیالمه که در طرح پژوهشی همکاری داشتند، قدردانی کند.

References

- Abili K., darabi M., Porkarimi J. & Farmahinifarahani M. (2020) The exploration of the competencies of faculty members in quality teaching. *Journal of Medical Education Development*, 13 (37), 52-63. [in Persian]
- Abu Talib M., Bettayeb A.M. & Omer R.I. (2021). Analytical study on the impact of technology in higher education during the age of COVID-19: Systematic literature review. *Education and information technologies*, 1-28.
- Ahanchian, M. R. & Soleimani, E. (2023). The perception of faculty members on being professional in Iran's higher education system. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 23(2), 1-23. [in Persian]
- Ajzen, I., Fishbein, M., Lohmann, S., & Albarracín, D. (2018). The influence of attitudes on behavior. *The handbook of attitudes*, volume 1: Basic principles, 197-255.
- Anthony B., Kamaludin A., Romli A., Raffei A.F.M, Phon D.N.A.E., Abdullah A. & Ming G.L. (2022). Blended learning adoption and implementation in higher education: A theoretical and systematic review. *Technology, Knowledge and Learning*, 1-48.
- Bean K. (2004). *What the Best College Teachers Do*. Translated by Amir Mohammad Haji Yousefi and Mozghan Jabali (2017). Tehran, Research Center for Cultural and Social Studies [in Persian]
- Bijani M., Kamali F., Shaterjalali M., Naghizadeh Jahromi M., Dehghan A. & Karimi S. (2020). Investigating the Effective Teacher Characteristics from the Students' perspective: Systematic Review and Meta-Analysis. *Journal of Advanced Biomedical Sciences*; 10(1), 1960-1972. [in Persian]
- Bourdieu, Pierre (2009). *Homo academicus*. Translated by Hassan Chavoshian in 2017, Parse Publisher. [in Persian]
- Dialameh N. (2019). Recognizing the Competence Components of Effective University Professors from the Viewpoint of Islamic Guidelines (An Approach Toward Islamic Revolution University). *Manangement in Islamic University*; 8(2), 295-314. [in Persian]
- Davenport, T. H., Prusak, L. & Webber, A. (2000). *Working knowledge: How organizations manage what they know*. Harvard Business Review Press.

- Ejtehadi, M. (2004). The Range of Social Intraction. *Journal of Human Sciences*, (41-42), 1-12.
- Jordan, A., Glenn, C. & Richmond, D. (2010). The Supporting Effective Teaching (SET) Project: The relationship of inclusive teaching practices to teachers beliefs about disability and ability, and about their roles as teachers. *Teaching and Teacher Education: An International Journal of Research and Studies*, 26, 259-266.
- Gruber, T., Reppel, A., & Voss, R. (2010). Understanding the characteristics of effective professors: The student's perspective. *Journal of Marketing for Higher Education*, 20(2), 175-190.
- Mirarab Rozi, R., HajiTabar, M. & Jafari, F. (2018). Comparison of the effective teaching components of faculty members and invited professors from the perspective of the students. *Research in Teaching*, 6(3), 206-217. [in Persian]
- Mohammadi, M., Youzbashi, A. & Eskandar, F. (2023). The role of teaching ethics in student intentions and brand value. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 27(2), 199-227. [in Persian]
- Mehrabiya, M. , Khamesan, A. & Ayati, M. (2022). The effective teaching factors from student's viewpoint based on grounded theory method. *Qualitative Research in Behavioral Sciences (QRBS)*, 1(1), 29-42. [in Persian]
- Mohammadi, M., Youzbashi, A., & Eskandar, F. (2023). The role of teaching ethics in student intentions and brand value. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*; 27(2), 199-227. [in Persian]
- Motallebinezhad, A. , Yosofian, P. , Abbasy motlagh, F. & Movajjah, S. (2023). The Relationship Between Teachers' Professional Development and Psychological Ability with Their Effective Teaching Method. *Teacher Professional Development*, 8(1), 85-97.
- Namukasa, S. (2025). Evaluating Teacher Effectiveness: Methods and Challenges. *learning, EEJHSS* 7(3), 56-61.
- Roman M, Plopeanu A.P. (2021). The effectiveness of the emergency eLearning during COVID-19 pandemic. The case of higher education in economics in Romania. *International Review of Economics Education*, 37, 100218
- Roustaeizade Shooroki Z., Foroutan-Eghlidi R., Owlia F.(2023). Explaining the Characteristics of a Good Professor Based on the Perceptions of Dental Students: A Qualitative Study. 9 (4), 34-47. [in Persian]
- Salarvand S, Yamani N, Kashani F, Salarvand M, Ataei M, Hashemi Fesharaki M. (2015). Nursing Students' Perception of Ethical and Professional Characteristics of an Ideal Faculty Member: A Qualitative Study. *Iranian Journal of Medical Education*; 15 :481-494. [in Persian]
- Shafiee F.S. (2018). A Model Design for the appropriate combination of educational and research activities of faculty members of Tehran University. Ph.D. Thesis, Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Tehran. [in Persian]
- Talebzade Shoshtari, L. , Khamesan, A. & Pourshafei, H. (2017). Attributions of Successful Professors in Effective Teaching based on Grounded Theory Method. *Journal of New Thoughts on Education*, 13(3), 211-228. [in Persian]
- Solimannejad, Mohamad (2025) Analyzing the Components of Effective Professors in Teacher Education with a Grounded Theory Approach. [in Persian]

- Ulug, M., Ozden, M. S., & Eryilmaz, A. (2011). The effects of teachers' attitudes on students' personality and performance. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 30, 738-742.
- Veugelers, W., & Vedder, P. (2003). Values in teaching. *Teachers and Teaching*, 9(4), 377-389.
- Vojdani, F. , Imani Naeini, M. and Sadeqzadeh Ghamsari, A. R. (2014). A Critical Study of Three Prevalent Perspectives towards Moral Education Based on Allameh Tabatabai's Point of View. *Islamic Perspective on Educational Science*, 2(2), 43-65. [in Persian]